

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Šikana z pohledu metodika školní
prevence**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce
PhDr. Alena Plšková

Vypracoval:
Ivana Mottlová

Brno 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Šikana z pohledu metodika školní prevence“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce. Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 29. 9. 2011

.....
Ivana Mottlová

OBSAH

ÚVOD.....	4
1 Šikana	5
1.1 Vymezení pojmu.....	5
1.2 Podstata a rysy šikany.....	7
1.3 Vývojové stupně šikany.....	8
1.4 Druhy šikany	12
2 Aktéři šikany.....	14
2.1 Agresor	14
2.2 Oběť	17
3 Průběh šikany	19
3.1 Příčiny šikany.....	19
3.2 Následky šikany.....	21
3.3 Rozpoznání šikany.....	22
3.4 Vyšetřování šikany	24
4 Prevence a řešení šikany	29
4.1 Prevence.....	29
4.2 Intervenční programy	34
4.3 Rozhovor s metodikem školní prevence.....	36
Závěr	39
Resumé	41
Anotace.....	42
Klíčová slova.....	42
Annotation.....	42
Keywords.....	42
Seznam použité literatury	43
Seznam příloh.....	45

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je problém šikany ve škole. Pokusila jsem se definovat nejen šikanu, ale i její stadia a formy, protože může mít mnoho podob, a to od fyzického násilí, například bití, kopání, přes psychickou podobu jako je vyhrožování, vydírání až po tzv. kyberšikanu.

Téma šikany jsem zvolila z důvodu aktuálnosti tohoto problému, který je hrozbou na všech typech i stupních škol. Šikana je onemocnění vztahů a proti ní není imunní žádná škola ani žádný jednotlivec.

Velký vliv na šetření šikany a její zabránění již v počátečním stadiu má škola. Velice záleží i na samotných učitelích. Jen všímavý pedagog, který se orientuje v této problematice, není „slepý“ k problémům dětí a který u nich dokáže vzbudit důvěru, je pak schopen vypořádat toto závadné jednání, případně se o něm dozvědět a včas tento problém řešit.

Šikana ničí lidské životy, a proto žádný pedagog, žádná škola, nesmí otálet v řešení tohoto problému. Dokážeme-li zastavit agresivní chování v dětství a dospívání, sníží se riziko kriminalizace v dospělosti. Na druhé straně dospělí lidé, kteří byli v dětství obětí šikany, bývají náchylnější k úzkostným stavům, depresi a mívají obtíže ve vztahu k životním partnerům.

Práce „Šikana z pohledu metodika školní prevence“ si dává za úkol popsat šikanu v rámci školního prostředí. Jak působí na děti a jak samotný kantor může svými chováními ovlivnit nejen průběh, ale i následky šikany na oběť či celou skupinu. Rozhovor s metodikem školní prevence mi pomůže osvětlit, v čem tato práce spočívá. Zajímá mě, zda i ve „výběrové“ škole, jako je gymnázium v malém městě, na kterém učím, se šikana vyskytuje a jak probíhá prevence proti ní.

1. Šikana

1.1 Vymezení pojmu

Přestože by současná škola měla směřovat k demokratickým principům ve výchově, měla by vést žáky ke komunikaci a respektu, objevuje se u dětí a mládeže stále častěji jeden z nejvýraznějších sociálně patologických jevů-a to je šikanující chování. Poslední výzkumy ukazují, že na našich školách prošlo šikanou 41% dětí. Martínek rozlišuje dva základní termíny - šikana a teasing. Za teasing můžeme označit chování, které zdánlivě šikanu připomíná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi-např. na druhém stupni základní školy chlapci provokují děvčata proto, že se jim líbí. Dívky křičí, chichotají se, někdy i chodí žalovat, dospělý však vidí, že jim toto škádlení chlapců vůbec není nepříjemné a jejich stěžování je pouze formální. Jedná se o normální jev a přiznejme si, že bez tohoto chování by ve škole něco chybělo. Oproti tomu šikana je jev, kdy jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

„Šikanování, fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování až týrání slabších jedinců ve skupině silnějšími jedinci. Projev zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních dispozic. Jeho důsledkem je poškození druhé osoby“ (Encyklopedie Diderot, 1999, s. 383).

Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití, představuje formu agresivního násilí asociálního chování. Jedná se o agresivní jednání, které si šikanista způsobováním fyzických, nebo psychických útrap zjednává či udržuje převahu nad svou obětí.

„Cílem agresora je získat nad druhými osobami převahu, moc a určité výhody. Šikanu můžeme stručně definovat jako fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání slabších jedinců ve skupině těmi silnějšími. Jedná se o chování, jehož základním cílem je ublížit, ohrožit, nebo zastražit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří slovní agrese, fyzická agrese, příkazy, krádeže a ničení věcí“ (Bendl, 2003, s. 26).

Oficiální definice školního šikanování je obsažena v „Metodickém pokynu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol“.

V ministerském materiálu se doslova praví: „ Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání.

„Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídního nebo jinou skupinou spolužáků“ (Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování, 2008, čl. 1).

Kolář uvádí tři pohledy na pojetí šikany:

Šikanování jako nemocné chování - pohled na projevy výrazně porušující školní pravidla nebo naplňující podstatu trestného činu. Šikana jako problematika chování obsahuje několik způsobů ubližování:

- Fyzická agrese a používání zbraní (kopání, bití, fackování, dušení oběti).
- Slovní agrese a zastrašování zbraní (vyhrožování zabitím, mučení, nadávky, vyhrožování zbraní, urážení rodičů oběti, výsměch kvůli handicapu, neúspěchu, chybám).
- krádeže a ničení věcí a cizího majetku (ničení věcí, braní peněz).
- násilné a manipulativní příkazy (nucení jíst jídlo z podlahy, líbat agresorům boty, platit svačinu).

Šikanování jako určitá závislost - mezi obětí a agresorem se postupně vytváří určitý vztah, tato vazba nabývá formy závislosti. Šikanované dítě i přes všechno, co si musí od agresora vytrpět, ho často považuje stále za svého „kamaráda“, zastává se ho. Podstatou a impulsem k této závislosti je strach.

Šikanování jako porucha vztahu ve skupině - je možné najít jen u skupiny či kolektivu nezdravého, nesourodého nebo jinak problematického. (Kolář,1997)

1.2 Podstata a rysy šikany

Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí – asymetrická agrese. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby.

Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoli prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Záměrem agresora není např. odcizení věcí pro jejich hodnotu nebo pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.

Šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím nebo jeho hrozbou. Může nabývat fyzických, nebo psychických forem. Podstatnou charakteristikou je, že se děje úmyslně.

„K podstatným rysům šikany bývají řazeny:

- nepoměr sil mezi agresorem a obětí
- skutečnost, že agrese je cílem jednání
- opakování agrese

Nepoměr sil mezi agresorem a obětí

Není příliš obvyklé, aby agresor byl menšího vzrůstu a slabší fyzické konstituce než oběť. Většinou je agresor fyzicky vyspělejší a této své převahy zneužívá vůči méně fyzicky vybaveným jedincům. Existují však případy, kdy agresor nutně nemusí disponovat fyzickou převahou nad obětí. Tento svůj handicap může agresor vykompenzovat spolčením se s jinými agresory a útokem vůči osamocené, a tudíž bezbranné oběti. Převaha se také může odehrávat v rovině psychické, kdy si agresor vyhlédne po psychické stránce méně odolného jedince, tzv. snadnou kořist. Obětí se stává precitlivělý žák, dítě, které není zvyklé na život v kolektivu buď třeba proto, že nenavštěvovalo mateřskou školu.

Agrese jako cíl jednání

Dalším markantním rysem šikanování je samoučelnost jeho původní cíle, tj. dominance (převaha) agresora nad obětí, která je realizována právě agresí. Jiné druhy agresivního chování (teritoriálního, obranného) jsou pouze prostředkem k dosažení sledovaného cíle. V podobném duchu se kdysi vyjádřil Příhoda (1989), když napsal, že „šikana preferuje agresi,

protože právě ona je nejmarkantnějším stvrzením převahy útočníka, a proto mu skýtá nezastupitelné uspokojení.“

V případě šikany není agrese prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku, nýbrž samotným cílem jednání.

Opakovaná agrese

Šikana se někdy definuje jako opakované úmyslné ubližování člověku (druhým lidem), popř. jako opakovaná agrese jednotlivce, nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí. Jednorázové akce se většinou za šikanování nepovažují. Přesto si dovedeme představit situace, kdy i jednorázový akt bude možné označit jako šikanu.

Klasickým příkladem je situace, kdy parta výrostků při potulování se městem narazí na dětském hřišti na chlapce, kterému se začne posmívat, ubližuje mu, straší ho, vyhrožuje mu, nechce ho pustit domů, dává mu nesmyslné příkazy apod. Parta po nějaké době odkráčí, v dané části města se již neobjeví, s chlapcem (obětí) se již nesetká“ (Bendl, 2003, s. 26).

1.3 Vývojové stupně šikany

Již na začátku bylo řečeno, že je to většinou dlouhodobý proces, takže se vyvíjí po určitých stádiích. Martínek ve své knize *Agresivita a kriminalita školní mládeže* uvádí čtyři stádia:

Ostrakismus je prvním stupněm – slovo pochází z řečtiny a znamená „střepinový soud“. Jedná se o první fázi, v které agresori neubližují oběti fyzicky „pouze“ ji vyčlení ze svého kolektivu, nikdo se s ní nebaví, nikdo jí neodpoví na pozdrav, z kolektivu je postupně „vytěšňována“. Postupně se u oběti šikany začnou objevovat tři charakteristické znaky. První známkou ostrakismu je fakt, že se z ničeho nic a velice rychle horší prospěch. S tím souvisí další jev, a to je náhlé zhoršení schopnosti soustředit se. Tyto děti najednou nedávají pozor, jsou uzavřeny ve svém světě, přemýšlí o vlastní vině, nedokáží pochopit, proč se k nim celá třída chová odmítavě. Na reakci učitele většinou reagují úlekem. Tím třetím charakteristickým znakem je tendence navštěvovat nižší ročníky dané školy, kde oběť nachází děti, které k ní vzhlíží a baví se s ní. Co se týče kolektivu, kde se ostrakismus objevil, ten se rozdělí v naprosté většině případů na tři části. Jsou zde jedinci, kteří sympatizují s agresory. Na druhé straně stojí oběti. Uprostřed je takzvané neutrální jádro, které se nepřiklání ani k jedné straně. Vědí, že agresori nemají rádi oběť, posmívají se jí, ale oni sami tuto situaci neřeší.

Charakteristické způsoby ubližování oběti ve stadiu ostrakismu:

- Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají jí na pozdrav, dělají, že ji neslyší.
- U oběda si všichni odsedají jinam, tváří se štítivě.
- Oběť je pomlouvána, osočována, všichni svádí vinu na ni.
- Agresoři oběti pomlouvají hanlivými SMS, e-maily, vymýšlí si o ní různé povídky, příběhy, které roznášejí po celé škole.
- Agresoři se vysmívají handicapům oběti, jejím slabostem.
- Oběti je nadáváno („Ty hajzle, smrdíš!“ apod.).
- Agresoři se vysmívají neúspěchu a chybám oběti, často ji při zkoušení napovídají schválně špatné odpovědi, pokud je oběť zopakuje, celá třída se výborně baví. Agresoři vtípkují na adresu oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji, posmívají se jí.
- Agresoři své pomluvy šíří nejen po celé třídě, ale i po celé škole, snaží se, aby se i ostatní spolužáci z jiných tříd k oběti chovali stejným způsobem jako oni. (Martínek, 2009)

První stadium šikany je zárodek, který se může vyvinout v budoucí negativní vývoj a který postupně přerůstá do druhého stupně, a to **fyzické agrese a přitvrzované manipulaci**. Častěji tato fáze nastane, když se třída dostane do nějakého stresového napětí-čtvrtletí, pololetí, konec roku, kdy se píše větší množství písemných prací- a tlak zvenčí na jedince se zvyšuje. Agresoři si ho potřebují vykompenzovat a oběť je v tomto případě vhodným kompenzačním prostředkem. Kolektiv se v tomto stádiu již více diferencuje. Neutrální jádro se většinou rozpustí, určitá část jedinců se přidá k agresorům, mnohdy se však objeví i část, která sympatizuje s oběťmi. V případě, že je dostatečně silná a veřejně se postaví na jejich obranu, může se ubližující chování ze stran agresorů zastavit.

Charakteristické způsoby ubližování oběti ve stádiu fyzické agrese a psychické manipulace:

- Oběti je vyhrožováno zmlácením.
- Agresoři berou oběti peníze, zabavují ji kapesné.
- Oběť je nucena nosit agresorům tašku, dělat za ně domácí úkoly i ostatní práce v rámci školy.
- Agresoři oběti ničí věci, velice časté jsou jejich útoky na jejich oblečení- rozřezaná bunda, rozřezané tkaničky do bot, nalití vody do bot apod.
- Agresoři ničí výsledky práce oběti- malují do jejich sešitů, počmárají je, namočí je do vody, na středních odborných učilištích při praktické výuce znemožňují oběti dokončit práci, pokud

např. oběť uklízí dílnu, schválně jí rozkopávají zametenou hromádku se slovy: „Promiň, ale musíš to udělat znovu“ apod.

- Agresoři si přivlastňují majetek oběti- penál, kalkulačku, hodinky-
- Oběti je vyhrožováno mučením.
- Oběti je vyhrožováno přes telefon, anonymně apod.
- Oběť je nucena napodobovat různé postavy z televize či filmu.
- Agresoři nutí oběť dělat pro ně zábavné přestávky- musí lézt pod lavicí a „hrát si“ na metro, včetně toho, že hlásí jednotlivé stanice.
- Agresoři schovávají oběti pomůcky, věci denní potřeby.
- Agresoři již „drobně“ fyzicky oběti ubližují- bouchnutí pravítkem, píchnutí kružítkem, nastavení nohy při chůzi.
- Agresoři malují propiskou při vyučování oběti na záda, na krk, o přestávce ji pomalují fixem celý obličej a nepustí ji k umyvadlu se umýt. (Martínek, 2009)

V třetí fázi se **vytvoří jádro**, které je logickým vyústěním neošetření předchozího stadia ze strany dospělých. Agresoři si začínají uvědomovat, že mají jasnou převahu nad obětí, mohou si s ní dělat, co chtějí, a nikdo na to nepřijde. Začínají rovněž ovlivňovat celý kolektiv- buď budete na naší straně, nebo se také stanete obětí. Agresoři si většinou v tomto stádiu vyhledávají tzv. hlídače, kteří sledují pohyb učitelů na chodbách a v případě blížícího se dospělého okamžitě hlavní agresory varují.

Charakteristické způsoby ubližování oběti ve stadiu vytváření jádra:

- Oběť je využívána k různým posluhám a ponižujícím úkonům.
- Oběť je fyzicky týrána- píchání špendlíkem, pupendo, pálení horkými předměty.
- Časté jsou údery pěsti do břicha a do obličeje.
- Agresoři namočí oběti do pití a nutí ji vše vypít.
- Agresoři plivají oběti do jídla.
- Oběť je přivazována k lavici, topení a je nucena poníženě agresory prosit o propuštění.
- Oběť je nucena nosit na těle a oblečení připíchnuté cedule s ponižujícími nadávkami.
- Časté jsou vulgární a zesměšňující poznámky na adresu rodičů oběti.
- Oběť je mlácena na záchodě, strkají jí hlavu do záchodové mísy a splachují.
- Po cestě ze školy je oběť válena v bahně a vystavena posměchu ostatních.
- Agresoři oběti trhají sešity, knihy, sami potom učitelé nahlásí, jak má všechno špinavé a poškozené.

- Oběť je nucena agresorům platit výkupné za nezmlácení, půjčovat jim peníze bez nároku na vrácení.
- Oběť nesmí chodit s ostatními, ale v patřičném odstupu za nimi, je jí zakázáno kohokoliv samostatně oslovit, musí čekat na vyzvání. (Martínek, 2009)

V momentě, kdy **většina přijme normy agresorů a ve skupině není silná pozitivní podskupina**, nastává čtvrtý stupeň nemoci šikanování. Oběť je stále více tlačena do podřízené úlohy, třída se začíná jasně rozdělovat na „vládnoucí třídu“ a „poddané“. Psychika oběti je v tomto období již tak zasažena, že i ona se stane na šikanujícím chování závislá, přijme svou úlohu jako normální, nebrání se ubližování, v některých případech dokonce začne své trýznitele obdivovat, bere je jako kamarády, ochotně provádí jejich příkazy a mnohdy to bere sama jako legraci. Charakteristickým znakem tohoto stadia je, že se i z jedinců, kteří původně šikaně přihlíželi, stávají agresoři, kteří šikanují. Dalším typickým znakem je i fakt, že ve třídě se začne objevovat slovník podřazenosti a nadřazenosti. Agresoři se sami nazývají jako otrokáři, patricijové, nadřazená rasa, jednotkou SS, úderným komandem, oběti jsou otroci, plebejci, podřazená rasa, židi, muklové, odpad apod.

Jestliže nedojde k radikální pomoci zvenčí, nastává pátý stupeň, a to **totalita neboli dokonalá šikana, kdy jsou normy agresorů bezvýhradně přijaty téměř celou skupinou**. Je vytvořena tvrdá hierarchie ve skupině, kde v čele stojí jádro šikanujících, kteří bezlítostně trestají sebemenší vzepření se jejich přáním. Z agresorů se stávají otrokáři, kteří využívají na otrocích vše, co mohou (materiální hodnoty, jejich tělo, city, schopnosti a znalosti atd.). Obětem, které nejsou vůbec schopny se bránit, je ubližováno jak fyzicky, tak i psychicky, a to všemi možnými způsoby. Pro takto postiženou skupinu je typická absence pocitu viny, brutální násilí je považováno za normální, stává se z něj zábava. Někdy ale právě v tomto momentě, kdy je oběť v důsledku násilí zraněna, vše vyplyne na povrch a na šikanování se přijde. Pátý stupeň šikanování se ale na školách objevuje spíše v mírnější podobě, a to většinou jenom v případech, kdy iniciátorem šikanování a vůdcem agresorů je sociometrická hvězda třídy, která má výborný prospěch, kultivované chování a ochotně pomáhá pedagogům, kteří agresorovi věří, podporují ho, a proto nejsou schopni rozpoznat signály volání o pomoc žáka, který se nachází na druhém konci pomyslného žebříčku. (Martínek, 2009)

Určit, ve kterém stadiu se třída nachází, lze pomocí několika kritérií:

- Chování spolužáků, spolupráce, vztahy a celková atmosféry ve třídě:

- V počátečním stadiu jsou oběti i ostatní členové skupiny poměrně otevření, mluví o tom, co se stalo či co se děje.

- V pokročilém stadiu jsou uzavření, ustrašení, nechtějí nic říct, popřípadná zranění oběti vysvětlují často neuvěřitelným způsobem.

- Závažnost a frekvence výskytu agresivních projevů: Fyzické násilí nebo nadměrné psychické násilí a jejich vysoká četnost je signálem deletrvajícího vývoje.

- Doba, po kterou šikanování trvalo: Pokud je delší než tři měsíce, jde pravděpodobně o pokročilejší stadium.

- Počet obětí a počet agresorů: Při větším počtu obětí a agresorů lze usuzovat na rozvinutou šikanu. (Vágnerová, 2009)

1.4 Druhy šikany

Jednou z možností klasifikace šikany je dělení dle tzv. trojdimensionální mapy. Projevy šikany můžeme dělit: *přímá a nepřímá, fyzická a verbální, aktivní a pasivní*. Po zkombinování základních projevů šikany, lze v rámci trojdimensionální mapy rozdělit šikanu na následující druhy:

- Fyzická aktivní přímá (fyzická agrese iniciátora šikany nebo agresora na oběti, kdy se útočník nebo skupina agresorů do šikanování aktivně zapojují).

- Fyzická aktivní nepřímá (iniciátor šikanování stojí v pozadí, samotné agrese se neúčastní, rozděljuje ale příkazy, které jeho pomocníci, přísluhovači provádí).

- Fyzická pasivní přímá (se projevuje bráněním v plnění vlastních potřeb, případně cílů, které má oběť s využitím fyzického násilí a manipulace).

- Fyzická aktivní přímá (oběti bývá odmítnuto splnění požadavků, požadavkům oběti je zabráněno fyzicky pasivně, např. agresor oběti zastoupí dveře ze třídy a odmítne ji pustit na záchod, oběť musí překonávat pasivní překážku).

- Psychická aktivní přímá (oběť je vystavena různým formám urážek, nadávek nebo zesměšňujících poznámek, které jsou iniciátory adresovány přímo vybraným obětem).

- Psychická aktivní nepřímá (veškeré slovní projevy jsou agresorem adresovány spolužákům oběti, účelem této činnosti je šikanované dítě co nejvíce poškodit a zostudit v očích spolužáků formou pomluvy, urážky, urážlivé kresby, básničky nebo textu).

- Psychická pasivní přímá (oběť je v tomto případě plně izolována, odtržena od skupiny, agresori i další účastníci šikany projevují naprostý nezájem o oběť a její problémy, neodpovídají na pozdrav, na otázky, odmítají cokoliv půjčit).

- Psychická pasivní nepřímá (oběť je izolována v kolektivu, záměrně nebo podvědomě vytěšňována, dojde-li k čemukoliv nepřijatelnému, je to svedeno na oběť). (Kolář, 2001)

Obecně platný úzus je fakt, že na šikaně se více podílí chlapci než dívky. Chlapci častěji využívají fyzické formy šikany, dívky oproti tomu formy psychické. Zajímavým faktem je zjištění, že dívky agresorky jsou dětem více sympatické než chlapci agresoři.

Další existující možností dělení šikany je její rozdělení z hlediska věků. Elliotová ji rozděluje na:

- Krátkodobé šikanování – jde převážně o lehčí případy šikany. Příčinu nacházíme ve změnách, které proběhnou v rodině, třídě nebo zájmovém kroužku budoucího tyрана. Častými iniciačními motivy mohou být rozvody rodičů, přírůstek do rodiny, úmrtí příbuzného, kamaráda nebo oblíbeného zvířátka, nuda, frustrace, zneužívání. Ne zcela ojedinělé jsou případy, kdy iniciátorem je dítě, které dříve bylo samo obětí a tuto skutečnost chápe jako odplatu, vendetu.

- Dlouhodobé šikanování – diagnostika i řešení je otázkou dlouhodobou. Obětí dlouhotrvající šikany se častěji stává dítě s nízkým sebevědomím. Chování iniciátora bývá často způsobeno výchovou. (Elliotová, 1995)

2. Aktéři šikany

V této kapitole se budeme zabývat charakteristikou hlavních aktérů šikany. Jedna se pouze o základní charakteristiky, které nelze vždy a bezmyšlenkovitě používat jako vzorec pro každou oběť a každého agresora. Každá lidská bytost je jedinečná. Pokud tuto jedinečnost spojíme ještě s jedinečností okamžiku a sociálního prostředí, kde aktéři vyrůstají, je naprosto nemožné považovat tyto charakteristiky za dogma. Na druhou stranu je nelze ani podceňovat, neboť nám mohou být nápomocny při odhalování aktérů šikany a jejich psychických vlastností.

2.1 Agresor

Jako agresora označujeme takové dítě, které poměrně často někoho týrá nebo obtěžuje, a to buď fyzicky, nebo slovně. Agresory bývají nejčastěji chlapci, ovšem výjimkou nejsou ani dívky. To, že se z dítěte stane agresor, nemívá jen jednu příčinu. Na vzniku takového chování se podílí celá řada faktorů. Podle Martina to může být:

„1, Povaha, založení dítěte.

2, Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče neustále vystupují agresivně a prosazují tak svou vůli vůči ostatním členům rodiny, spolupracovníkům i jiným lidem.

3, Nedostatečná péče a výchova, ...není nikdo, kdo by dítěti ukázal, že chce li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky než agrese.

4, Poselství o tom, že šikana se vyplácí. Pokaždé, kdy se k šikaně uchýlí některý z rodičů, učitel nebo spolužák, sděluje tím vlastně dítěti, že být agresivní a nevychovaný se vlastně vyplácí.

5, Kruté tělesné trestání. Je-li dítě často trestáno krutým bitím, učí se tím, že je v naprostém pořádku, když větší a silnější (rodiče) týrají lidi menší a slabší (děti). Potom nepřekvapí, že oběťmi šikany dětských agresorů bývají děti mladší, menší a slabší.

6, Nízké sebeocenění. Děti, které o sobě slyší většinou jen negativní výroky, přirozeně ani samy vlastní osobu příliš vysoko nehodnotí. Vidí svět jako cosi nepřátelského. Na nepřátelské okolí potom preventivně útočí. Tím, že trýzní jiné, získávají pocit nadřazenosti. Také tímto způsobem získávají pozornost okolí. Jejich negativní proslulost je pro ně lepší než žádná.

7, Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. V některých případech dítě šikanuje jiné, aby se zařadilo do skupiny podobně se chovajících jedinců nebo aby si v takové skupině získalo přátele“ (Martin, 1997, s. 248).

Kolář popisuje vedle krutosti a touhy po moci i jiné motivy. Např.:

- Motiv upoutání pozornosti- agresor jako herec na divadle touží být středem zájmu publika, dělá tedy všechno pro to, aby získal obdiv a přízeň spolužáků.
- Motiv zabíjení nudy- šikanování přináší citově prázdnému tyranovi vzrušení, poskytuje mu podněty, které cítí skrz svou „hroší kůži“, a on konečně najde, co ho skutečně baví.
- Motiv „Mengeleho“- v člověku se probouzí anetický badatel, který chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží. Třeba tak, že oběť „rozebere“ jako nějakou hračku.
- Motiv žárlivosti- žáci závidí dobrému žákovi přízeň učitelů, a tak se mu mstí.
- Motiv „prevence“- bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému agresorovi.
- Motiv vykonat něco velkého- někteří násilníci jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně školní. Šikanováním dokážou sami sobě, že jsou schopni výkonu. Nejsou již pouze míčem, do kterého se kope, ale oni sami se stávají příčinou významného děje. (Kolář, 2005, s. 85)

Dle Martínka se vyskytují čtyři druhy agresorů:

1. Agresor hrubý, fyzický

- Jedná se o jedince, který k týrání své oběti používá fyzické převahy a síly. Intelektová úroveň fyzických agresorů se většinou pohybuje v pásmu lehké subnormy. Oběti jsou často mláceny, páleny, škrceny. Ve většině případů se jedná o člověka, který i doma od svých rodičů zažívá podobné chování. Za prohřešky bývá velice necitelně a tvrdě trestán, většinou bitím nebo těžkými zákazy- ve školním prostředí na oběti trestá to, co jemu samotnému je nepříjemné.
- V rodičovské výchově těchto jedinců se často objevuje ještě jeden faktor- nečitelnost rodiče, vychovatele. Nečitelný rodič či vychovatel trestá či chválí podle nálady. Pokud má dobrou náladu, i sebesthorší prohřešek projde dítěti poměrně hladce a bez výraznějšího potrestání. Při špatné náladě je tvrdě potrestáno i za sebemenší provinění. Nečitelnost u jedinců vyvolává u jedinců nejistotu a ta dále vyvolává napětí. Jestliže je některé dítě ve stavu neustálého napětí, snaží se ho nějakým způsobem vykompenzovat- např. tím, že se vybíjí na slabším spolužákovi.

2. Agresor jemný, kultivovaný

- Jedná se o jedince, který se k dospělým lidem a především k učitelům chová velice slušně, je vždy ochoten pomoci, v očích vyučujících se často stává sociometrickou hvězdou třídy- bývá třídním učitelem navrhován za předsedu třídy apod. Jakmile učitel ze třídy odejde, spouští výše uvedený jedinec poměrně tvrdou šikanu, ovšem nikdy neublíží oběti sám. Většinou stojí v pozadí jako „šedá eminence“, má své pomahače, kteří plní jeho příkazy. Pokud dojde na vyšetřování šikany, staví se do pozice: „Já nic, to všechno oni.“ V některých případech si ho učitel vybere za pomocníka při vyšetřování, aniž by tušil, že si vybral pravého agresora.

- Co se týče rodin těchto dětí, panuje v nich většinou velice tvrdá výchova, která často hraničí s vojenským drilem. Dítě je pod neustálým dohledem, musí plnit všechny příkazy rodičů, jeho svobodná vůle je do jisté míry pošlapána. Dítě opět prožívá stav zvýšeného napětí, které musí někde kompenzovat.

3. Agresor srandista

- Rovněž osoba, která je vyučujícím příjemná. Tento jedinec si nepřipouští žádnou zodpovědnost a žádné starosti. Dokáže do mnohdy nudných hodin v pravém okamžiku pronést vtip, který všechny pobaví, všichni se zasmějí. Pro srandistu je všechno jenom legrace. Pokud se stane, že vyučující přijde do třídy a on některému spolužákovi ubližuje, okamžitě se brání slovy: „ Pane učiteli, to byla jenom sranda,“ a dovolává s potvrzení ostatních: „Že to byla jenom sranda?“

- Rodina, z které tento jedinec pochází, je většinou rovněž volnomyšlenkářská. Rodiče vedou takové dítě smyslem: „ Hlavně si z ničeho nedělej hlavu.“ Učitel je pro ně naprosto nutné zlo, které dělá pouze problémy. Hranice v této výchově jsou naprosto bezbřehé a nejasné.

4. Agresor spouštějící ekonomickou šikanu

- Jde o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu, každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. Je pravdou, že tyto děti mají skutečně nadbytek všeho, co si mohou přát. Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění. Není jim umožněno zažít stav, kdy musí po něčem delší dobu toužit. Touha je pro dítě nezbytnou. Jestliže nemusí toužit a všechno má, nedokáže si rovněž ničeho vážit. Pokud se nenaučí vážit si materiálních věcí, velice těžko se naučí vážit se mezilidských vztahů.

- Majetek agresorů potom slouží k rozvrstvení třídy, kdy v třídní hierarchii nezastávají vedoucí místo děti, které něco umí a jsou prospěchově dobré, ale děti, které vlastní

nejmodernější mobil, značkové oblečení apod. Problémem je, že jedinci spouštějící ekonomickou šikanu se dostávají do výběrových tříd- zejména na přání rodičů, to, jestli zde budou zvládat náročnější výuku, je jiná věc, pro rodiče je důležitá především prestiž. (Martínek, 2009)

2.2 Oběť

Za oběť můžeme označit dítě, které je delší dobu objektem agrese jiných. Je terčem fyzických útoků, posmívání a zesměšňování. Za oběť neoznačujeme dítě, jež se do takového nežádoucího postavení dostalo jen náhodně a dočasně. Obětí šikany bývá zpravidla dítě, které se nenaučilo být dostatečně asertivní na to, aby se dokázalo samo ochránit.

Zdá se, že existují dva typy obětí šikany. První typ je dítě pasivní, úzkostné a nejisté. Není na něm nic, co by zjevně provokovalo útoky. Agresi není schopno se bránit. Druhý typ je oběť provokující. Dráždí jiné děti, posmívá se jim. Když na něj někdo zaútočí, brání se. Většinou to bývají děti úzkostlivé, citlivé, tiché. Ve škole mívají jen málo dobrých kamarádů. Zdá se, že určitým způsobem signalizují svému okolí nejistotu a neschopnost se bránit proti útokům a narážkám. Na ostatní obvykle působí dojmem citově labilních a fyzicky slabých jedinců, často si na něco stěžují a snaží se získat pozornost dospělých a dětí.

Martínek uvádí, stejně jako u agresora, čtyři typologie obětí:

1. Oběť na první pohled

- Jedná se o děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál slabosti. Jsou to děti slabé, vyzáblé, mívají zvláštní barvu vlasů, na svém obličejí zrcadlí slabost, bojácnost. Neumí se ve třídě prosadit, často sedí zamlklé, osamocené, jsou terčem počátečních legráček, neumí se bránit- utečou, rozplácí se, někdy pouze zuří a vztekají se, což třídu ještě více k legráčkám povzbudí.

- I rodiny těchto obětí jsou mírně řečeno trochu výjimečné. Často se jedná o děti, které jsou nadměrně od raného věku ochraňovány, matky o ně mají přehnaný strach, dávají jim najevo, jak je okolní svět nebezpečný. Naprosto záměrně je u nich ubíjena vlastní aktivita. Tlumením přirozené aktivity se z nich stávají pasivní pozorovatelé, kteří nic nesmí a nakonec se ani sami o nic nesnaží.

2. Oběti setrvávající dlouho dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček

- Jde o děti, jejichž rodiče si nedokáží připustit, že jejich ratolesti dozrává do určité fáze svého vývoje a stává se samostatnou. Praktickým příkladem jsou matky, které ještě po pololetí první třídy doprovázejí své dítě před začátkem vyučování až do lavice, pomohou mu připravit věci na lavici, dávají najevo, jak těžké je se svým dítětem na celé dopoledne rozloučit. Chování těchto protektivních matek je pro ostatní spolužáky silně provokující- oni jsou naopak utvrzováni doma v tom, že už jsou velcí, budou ve třídě s paní učitelkou sami, což v nich vyvolává určitý pocit důležitosti a zodpovědnosti. Taková matka jim dává najevo, že to vůbec tak není a oni jsou malí.

3. Handicapované děti

- Velice snadné oběti, obzvláště v současném školství se často volá po integraci postižených dětí do základních škol. Živelná a nepřipravená integrace je spíše pro takové dítě ohrožující.

4. Učitelské děti

- Jedny z nejčastějších obětí, především v případě, že rodič učitel učí na stejné škole, kam chodí jeho dítě, v horším případě ho sám učí. Pozice učitelského dítěte je zde nevýhodná z několika úhlů pohledu. To, co projde ostatním dětem, jemu nikdy neprojde- otec či matka učitelé jsou přímo u zdroje informací a jejich kolegové je někdy s radostí informují, jak se jejich syn či dcera v jejich hodině chovali. (Martínek,2009)

3. Průběh šikany

3.1 Příčiny šikany

Šikana často vzniká v důsledku neuspokojení nebo deformování základních potřeb dítěte (nenaplněná potřeba lásky, komunikace, nenaplněná potřeba zařazení se do určitého společenství). Svůj podíl na vzniku šikany má také malá stimulace k vytvoření pozitivních životních cílů, nedostatečně rozvinutá schopnost dětí žít zdravým způsobem ve skupině, ve společenství s hodnotnými lidskými vztahy. Jedním z faktorů, který má svůj podíl na šikanování, ba dokonce na jeho vzestupu, je nárůst sociálních rozdílů mezi lidmi, a tudíž i mezi žáky škol, který u nás nastal po roce 1989 a dosud se stále zvyšuje (Bendl, 2003, s. 57).

Šikanování je nepoměr sil, převaha agresora nad obětí, agresor chce skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Z nepoměru sil se zrodí „ostrakismus“. To znamená, že v každé skupině jsou neoblíbení jedinci, nacházejí se na tzv. sociometrickém chvostu outsideři. Necítí se ve skupině dobře, ostatní je odmítají, pomlouvají, kují plány.

V literatuře Kořa s Jedličkou (1998, s. 86) upozorňují na svým způsobem paradoxní jev, který spočívá v tom, že „šikana se vždy odehrává v kontextu nějaké sociální struktury, s jejímž posláním je právě takové jednání v příkrém rozporu – na učilišti, v armádě, ale i na základní či na střední škole.“

Šikana se vyskytuje v nejrůznějších typech kolektivů – ve škole, na vojně, ve výchovných ústavech, ve věznicích. Společným rysem těchto zařízení je, že tvoří jakési uzavřené celky, z nichž, alespoň po určitou dobu, není úniku (bez sankce). Většinu z nich charakterizuje nedobrovolný či nutný pobyt (povinná školní docházka). Výše zmíněné rysy lze v určitém smyslu považovat za „příčiny“, resp. „napomahače“ jevu zvaného šikana.

Ze samoučelnosti vzniká fyzická agrese a přitvrzování manipulace. V náročných situacích ostrakizování žáci slouží jako ventil. V podmínkách, kdy spolu žáci tráví hodně času, začínají na úkor ostrakizovaného vymýšlet zábavu. V první třídě se najde více agresorů, postupem času se vytvoří tzv. jádro, neboli skupina agresorů, která začne systematicky šikanovat nejhodnějšího žáka, protože většina přijímá normy agresorů a vzniká dokonalá

šikana. Součástí mechanismu šikanování je tzv. vymývání mozků, což je způsobeno psychickou manipulací, nabývající až formy hypnózy.

Agresorovy metody mají tendenci k závislému jednání a k tlaku skupinových norem. Za spouštěcí mechanismy můžeme považovat morální slepotu, sobeckost, ochranu sebepojetí, racionalizaci chování, projekce na druhé, sobecké, sebestředné orientování.

Šikanou může vzniknout a často dochází k destruktivnímu účinku – poškození psychického a fyzického zdraví obětí, fixování antisociálních postojů agresora, ztráta iluzí agresora, ztráta iluzí o společnosti, snížený efekt pedagogického působení a poruchy prostředí, což je velký nedostatek v působení pedagogů, jejich styl je přehnaně autoritativní, hierarchický, je zde určitá bariéra a odstup k žákům.

Říčan vypracoval základní dělení příčin šikany:

Tlak kolektivu – týká se zejména chlapců. Společnost nebo kolektiv nutí chlapce, aby se chovali, jak se očekává. Za „ideální“ jsou považováni chlapci stateční, odvážní, nebojácní a mužní.

Touha po moci – nemusí být vždy negativní. Člověku je přirozená touha po moci a tento fakt není považován za nevhodný. Za nevhodný ho považujeme za předpokladu, že jedinec nedosahuje naplnění touhy po moci na úkor omezování práv a svobod jiného jedince. U šikany se však touha po moci projevuje v podobě touhy ovládat. Agresor chce ovládat, oběť je na něm stává do značné míry závislou, jelikož může právě skrze jeho osobu dosahovat toho, co je mu obecně zapovězeno.

Motiv krutosti – je nepřirozená a společensky nepřijatelná v jakékoliv podobě. Pro agresora bývá příjemné, pokud sleduje, jak druhý trpí. Výskyt tohoto motivu či příčiny šikanujícího chování lze hledat zejména u jedinců s deviantními sklony, kteří přijímají krutost, surovost a násilí jako zcela přirozený prvek.

Zvědavost, nuda, touha po senzaci - pokud nevykazuje negativní tendence v naplňování, je považována za pozitivní jev, je přirozená. Negativním jevem je za předpokladu, že omezuje práva a svobody jiného jedince, oběti. U šikany ze zvědavosti jsou příčiny typu: jaké je to mít nad někým absolutní moc, jak se zachová oběť, je-li šikanována, jak bude reagovat ve strachu, bolesti nebo ponižení. (Říčan, 2005)

3.2 Následky šikany

Skryté nebo pozdě odhalené šikanování způsobuje škody všem členům skupiny.

Hlavní destruktivní účinky šikany dělí Kolář na:

„1. **Poškození fyzického a psychického zdraví oběti**- šikanování způsobuje obětem nezměrné psychické a fyzické utrpení, které lze těžko zprostředkovat tomu, kdo něco podobného nezažil. Poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a fyzické zdraví.

2. **Fixování antisociálních postojů u agresorů**- agresor ponechaný svému „nutkavému“ osudu se stává „charakterovým mrzákem“, u něhož se povážlivě upevnily antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. Agresor neměl možnost pocítit sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči bližnímu.

3. **Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny**- žáci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Mravní a zákonné normy jsou zcela bez zábran porušovány, aniž by to pro agresory znamenalo nějakou komplikaci.

4. **Snížený efekt pedagogického působení skupiny**- skupina přemožená „virem“ šikanování zcela ztratí výchovnou funkci, jakou má zdravá komunita. Výukový efekt v takové skupině je minimální“ (Říčan, 2005, s. 99).

Nejhorší **následky** má šikanování bezesporu **na oběť**. Závažnost poškození závisí na tom, do jaké míry destruktivní síly šikanování zasáhlo a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti.

Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutlí a propukne u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Nezřídka se objeví výrazné psychomotorické potíže, například únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad, dusivé astmatické záchvaty apod.

Oběti pokročilých šikan mají tendenci ode všeho uniknout, všechno vzdát a skrýt se. Po odchodu ze školy je těžké se k nim přiblížit, je obtížné dozvědět se, co se s nimi stalo.

Někdy se může zdát, že se oběť docela rychle zotavila. Tělesná zranění se rychle zahojí a žák působí normálně. Duševní poranění je však hluboké a zacelení jen povrchní. Stačí však větší zátěž v meziosobní oblasti a „rána“ se otevře a projeví se zraněná osobnost bývalé oběti. Fasáda obranyschopnosti se zhroutlí a převáží depresivní naladění, někdy doprovázené sebevražednými myšlenkami.

Zdálo by se, že zárodečné a rané podoby šikanování nemohou mít vážnější důsledky. To je však omyl. Účinky jsou sice nenápadnější, ale o to zákeřnější. Potřeby ostrakizovaných a „mírně“ šikanovaných žáků bývají ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány, tedy neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní. Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a tzv. Subtilnímu násilí (izolace, ponižování, nadávání,...) pozvolna, ale jistě narušuje osobnostní vývoj oběti. Uvědomované i neuvědomované prožívání bolesti vede dříve nebo později k přetížení adaptačních mechanismů. Dojde k vyčerpání nervové soustavy a objeví se neuróza nebo psychosomatické potíže.

3.3 Rozpoznání šikany

Pedagog by měl počátky či výskyt šikanování rozpoznat a zahájit kroky vedoucí k nápravě. Nejdůležitější je empaticky vnímavě sledovat jednotlivce i vystupování celé skupiny a zaměřit se zejména na určité náznaky signalizující vznik, případně výskyt šikany. Podle Říčana základní známky šikany lze rozdělit do tří skupin:

Přímé známky šikany

1. Posměch – poznámky, ponižování, nadávky, hrubé žerty, pokořující přezdívky
2. Kritika dítěte – na adresu jednoho spolužáka, kritik využívá nevybíravé výrazy, nepřátelský až nenávistný tón.
3. Příkazy – různé příkazy, které je dítě nuceno pod pohrůzkami (i skrytými) plnit.
4. Neoplácení ran – nepřírozně nápadné nereagování na výpady svých spolužáků a neoplácení ran.
5. Rvačky silnějších se slabšími – konflikty přerůstající ve fyzickou výměnu názoru, při nichž je jeden z účastníků zřetelně slabší a snaží se uniknout (silnější jedinec to neumožní).

Nepřímé známky šikany

Tyto příznaky bývají více skryty, učitel by je však měl zaznamenat, a pokud se objeví, zahájit sondování situace ve třídě a příp. vyšetřování.

1. Dítě je o přestávkách často samo, spolužáci o ně nejeví zájem, nemívá kamarády.
2. Při jakékoliv akci, např.: týmový sport, s volbou členů družstva, bývá dítě zvoleno mezi posledními.
3. Dítě vyhledává o přestávkách přítomnost učitele nebo jakékoliv dospělé osoby.
4. Při přednesu před třídou je dítě nejisté a ustrašené, reakce ostatních jsou odmítavé a posměšné.
5. Svým chováním působí depresivně a nešťastně (sklony k „neopodstatněnému“ pláči).
6. Dítě se zhoršuje ve škole (školní prospěch se rapidně mění k horšímu, i náhle).
7. Věci dítěte jsou poškozeny nebo znečištěny, případně rozházeny po třídě.
8. Dítě má zašpiněný nebo poškozený oděv, ve kterém chodí do školy, do TV.
9. Při TV učitel objeví odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, jejichž příčinu dítě není schopno uspokojivě vysvětlit.

Další známky šikany

Tyto příznaky nejsou většinou pozorovatelné pro učitele, ale pro rodiče dítěte, kteří by se měli obrátit na učitele, školu nebo odbornou spolupracující instituci.

1. Za dítětem nedochází domů žádní spolužáci nebo kamarádi.
2. Dítě se s nikým nekamarádí, volný čas tráví většinou doma.
3. Obvykle nebývá pozváno na návštěvu nebo oslavu k jiným dětem.
4. Ráno projevuje nechuť jít do školy, odchod co nejvíce oddaluje.
5. Do školy chodí neobvyklými cestami, prosí o případný odvoz.
6. Ze školy se vracívá hladové.
7. Má neklidný spánek, křičí ze sna.
8. Dítě ztrácí zájem o učení, nesoustředí se.
9. Bývá smutné, apatické, objevují se výkyvy nálad, nechce se však svěřit.
10. Dítě žádá o peníze, aniž by udalo věrohodný důvod.
11. Nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
12. Bývá nečekaně agresivní vůči sourozencům, projevuje zlobu vůči světu.
13. Dítě si často stěžuje na bolesti hlavy a břicha, často simuluje.
14. Doma se zdržuje mnohem více, než dříve mělo ve zvyku. (Říčan, 1995)

Dalším důležitým prvkem jsou riziková místa, kde se může šikana odehrávat. Jedná se o místa, kde se nejčastěji ve školách šikana vyskytuje. Nejčastějším místem je třída. Má to zcela jasný důvod. Žáci jsou zde nejdelší dobu, tráví zde přestávky, hodiny volna. Navíc si uvědomme, že agresori pro své ubližování musí mít své „bezpečné“ místo. Ve třídě si také vybírají své hlídače, kteří jim bezpečí ještě více zaručují. Na druhém místě jsou toalety. Tady dochází především k útokům jdoucím na tělo oběti- ta je více bezbranná. Na třetím místě jsou tělocvičny. Pokud zde není pedagog s dětmi přítomen, je oběť často vystavována poměrně tvrdému ubližování- údery míčem, kopance, bouchání pálkami apod. Čtvrté místo zauímají šatny. Zde dochází nejčastěji k útokům na majetek oběti- rozřezaná bunda, schované boty, namočení do bot. U nehlídaných šaten je rovněž velice snadné oběti ublížit zmlácením, naražením na stěny šaten apod. Jídelna stojí většinou jako pátá v pořadí. Útoky na tomto místě jsou vedeny především na jídlo oběti. Buď dochází ke zcizování jídla, nebo v horším případě k znechucení jídla- agresori oběti naplívou do jídla, smíchávají jí kompot s hlavním jídlem, hází po ní jídlem. Skrytá místa ve škole jsou šestá v řadě v častosti ubližování oběti. Každá škola má určitá místa, která jsou pro dospělé osoby většinou tabu, nikdo tam nechodí. Jedná se o prostory pod schody, různá zákoutí, schody na půdu, skryté výklenky. Agresori mají zde pocit bezpečí, vědí, že je při ubližování oběti pravděpodobně nikdo neobjeví. Na dalším místě jsou pokoje na horách a výletech. Šikanující chování se zde vyskytuje především v nočních hodinách - většinou mezi půlnocí a čtvrtou hodinou ranní, kdy si agresori nařídí budík, oběť vzbudí a trýzní ji. Tma účinek šikanujícího chování vůči oběti ještě více podporuje. Poslední místo v celkovém výčtu zauímají ostatní prostory školy- jedná se o pozemky, hřiště, dílny apod. (Martínek, 2009)

K šikanujícímu chování však může docházet i při cestě do školy, při jízdě autobusem, ve sportovním oddíle, kdekoliv venku. Toto jsou místa, která nenáleží škole, a ta není v žádném případě kompetentní zde probíhající šikany řešit.

3.4 Vyšetřování šikany

Šikanování je na našich školách velmi rozšířené. Vše nasvědčuje tomu, že se jedná o „epidemii“. Proto je naprosto nutné, aby pedagogové absolvovali různá školení, která by jim pomohla řešit šikanu, nebo aby dokázali zabránit největším škodám v případech, kde již šikana vznikla.

Čeho si musí být vědom pedagog, který chce úspěšně šikanu odhalit.

- Potřebuje být připraven na to, že změní tak trochu profesi a stane se laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Navíc bude poskytovat ochranu a emoční podporu oběti, která se často nachází v krajní nouzi.
- Pedagog musí počítat s tím, že se bude muset citově a časově angažovat. Orientační rozhovor především s obětí, ale i žákem, který našel odvahu na zlo upozornit, nebo s jiným informátorem by měl být setkáním dvou lidí, kteří si navzájem naslouchají a mají na sebe přinejmenším nejnnutnější čas.

Kolář uvádí dva hlavní důvody, aby se šikanování začalo vyšetřovat: přímo alarmující signály a dále signály nepřímou varující. V praxi se vyšetřuje šikanování pouze na podkladě nahodilého alarmu. Ten je způsoben nejčastěji:

1. Telefonickou nebo osobní informací rodičů o podezření na šikanování.
2. Náhlým „provalením“ šikanování. Zoufalou reakcí oběti, případně jejího kamaráda- tajně navštíví učitele a případ ohlásí, někdy píšou alespoň anonymní dopisy a strkají je pod dveře kabinetu. (Kolář, 2005)

„Při vyšetřování je potřebné nejprve zodpovědět některé otázky:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik jich je?
- Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem?
- Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
- Jak dlouho šikanování trvá?“ (Kolář, 2005, s. 113)

Prokázat, že jde o šikanování, a proniknout za vnější obraz je velmi obtížný úkol. Důležitým úkolem je snaha zabránit prozrazení, kdo o šikaně informoval, tedy ochránit informátory před pomstou agresorů. Vyšetřování svědků a obětí, ale i agresorů je realizováno tak, aby ostatní nemohli vyhodnotit, kdo co řekl.

Kolář vypracoval pět kroků jak vyšetřit šikanu:

- „1. Rozhovor s informátory a oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.

3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů).
4. Zajištění ochrany oběti.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi“ (Kolář, 2005, s. 113)

U běžných šikan jsou všechny kroky nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Vyšetřování pokročilých šikan vyžaduje vysoce odborné a psychologicky „tvrdší“ postupy, protože organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Všichni nebo téměř všichni lžou a zapírají. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. Zde je nutné tvořivě používat metody z kriminalistického výslechu a speciální (skryté a nepřímé) diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí. (Kolář, 2005)

Speciální kapitolou taktiky vyšetřování je vedení rozhovoru. Je zřejmé, že úplně jiný rozhovor povedeme s oběťmi, jiný s agresory a jiný se svědky. Jinak budeme mluvit s rodiči obětí a jinak s rodiči agresorů. Při rozhovoru s jednotlivými protagonisty šikanování musíme vědět nejen, na co se zeptat, ale i jak se zeptat. Například u rozhovoru s obětí jsou vhodné spíše otázky otevřené, otázky projektivní a otázky s otevřeným koncem. Naproti tomu málo vhodné bývají otázky uzavřené, na něž jsou odpovědi ano či ne. Klademe-li je na počátku rozhovoru, mohou úplně zhatit naši snahu pomoci oběti. Tento typ otázek totiž dialog uzavírá.

Při vedení rozhovoru dále potřebujeme umět pracovat s neverbálními technikami a výslechovými praktikami. Do mimoslovní komunikace patří například pohled očí, tělesná blízkost, vertikální vzájemná poloha. Bylo by smutné, kdybychom řečí svého těla nevědomě znejistili oběť a agresora naopak zklidňovali.

Jakmile je vyšetřování šikany dokončeno a víme, co jsme potřebovali vědět, přistoupíme k nápravě, která usiluje především o zastavení šikanování, obnovení platnosti oficiálních norem a zabezpečení ochrany obětí. Nejčastěji využívanou metodou je metoda vnějšího nátlaku. Její záměr je prostý- přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Pedagog tímto způsobem nekompromisně chrání školní řád, který je pilířem bezpečí žáků.

Tato metoda zahrnuje tři součásti:

1. Individuální nebo komisionální pohovor

2. Oznamení o potrestání agresorů před celou třídou
3. Ochranu oběti

Pedagog může při zjištění šikany zaujmout nevhodné stanovisko. Kolář uvádí několik takových nevhodných reakcí:

„Chaos a únik- učitel je duševně otřesen a zmaten z toho, co se děje, uteče ze třídy s křikem: „Co se to tu děje!“ Oběť zůstane s agresory sama a ti mají dostatek času na její zpracování, včetně toho, co má vypovídat, když se jí bude někdo ptát, co se stalo.

Regrese- pedagog naprosto neví, co má dělat, a volá na pomoc silnějšího pedagoga: „Proboha, pojd'te mi někdo pomoci!“

Popření- pedagog žije v představě, že toto se nemůže přihodit, jakmile je po příchodu do třídy svědkem toho, že někomu ubližují, se slovy: „Až si to vyřídíte, přijd'te pro mě,“ se otočí a odejde ze třídy. Agresoři mají opět dostatek času na zpracování oběti ohledně toho, co má vypovídat.

Bagatelizace- velice častý postoj mužů- učitelů, kdy celou situaci zlehčí se slovy: „Nechte toho hrani, budeme se učit.“ Při rozhovoru s těmito jedinci se často setkáváme s argumenty typu: „Tohle se na školách dělo i za nás a nikdo se tím více nezabýval.“ „I za nás byli slabší a trpěli“ apod.

Obviňování oběti- jedna z nejčastějších „technik“, kdy učitel sám přenesl vinu za ubližování: „Pepo, kdybys neprovokoval, nedělali by ti to.“ Přitom často jde o situaci tohoto typu, kdy žáci po cestě do kina po oběti hází kameny, ta se k nim nesmí přiblížit. Učiteli naprosto unikne fakt, že se jedná o převahu množstevní síly a oběti jsou útoky nepříjemné.

Egocentrické ublížení- pedagog začne litovat sám sebe a hraje dětem tzv. „na city“: „Co mi to děláte, když já vás mám tak ráda. Vám je to úplně jedno, že jsem z vás nešťastná.“ Těmito výroky dává pedagog žákům jasně najevo, že je slabý a sám si s nimi nedokáže poradit.

Autoritativní, suverénní postoj- používaný hlavně muži, jde o prezentaci vlastní síly a moci: „Co se to tu děje, já vás srovnám, že z toho budete divoký.“ V těchto případech

učitele vůbec nenapadá, že by měl co dělat se šikanujícím chováním. Agrese je v podstatě přebíjena jeho vlastní slovní agresí.

Agrese- opět častěji u mužů než u žen. Učitel se neudrží, dojde u něho k impulzivní emocionální agresi a fyzicky agresora napadne, třeba tím, že ho zřekuje. Tím se ovšem dostává do velice složité situace. Napadený žák v tomto okamžiku ví, že se učitel dopustil něčeho nepřijatelného, vše doma nahlásí rodičům a ti začnou celou situaci řešit. Obviněný je nakonec učitel, pozice původní oběti se dostává totálně do pozadí a její případ se už dále neřeší. Původní agresor pocítuje ohromný pocit vítězství nejen nad obětí, ale i nad celým pedagogickým sborem.

Sevření strachem- nejméně častá, přesto se však objevující reakce. Dojde k takovému úleku, že učitel je „sevřený“ strachem a nedokáže se ani pohnout, jenom nevěřícně hledí. V tomto stavu však není schopen jakýmkoliv způsobem zakročít“ (Kolář, 2005, s. 130-131).

4. Prevence a řešení šikany

Postoje typu „děti si za to mohou samy“ či „vyřeší si to mezi sebou“ nás zbavuje povinnosti aktivně zasahovat při ochraně ohroženého dítěte. Na oběť tak přenášíme odpovědnost nejenom svou, ale i odpovědnost šikanujícího násilníka, kterého tak částečně zbavujeme viny. Mimochodem přenášení odpovědnosti a viny na oběť je běžné nejenom v případě šikany mezi dětmi, ale i v případech rasově motivovaného násilí fašistických skupin proti etnickým menšinám, zejména Romům.

Opatření k prevenci a řešení šikanování existuje celá řada. Jejich škála je velice široká a pestrá. Jednotlivá opatření se mezi sebou liší jak šířkou záběru (rozsáhlé intervenční programy, od opatření v rámci třídy až po opatření v rámci celé školy, popř. až k začlenění širší komunity – obce- do řešení problémů, metody pracující pouze s oběťmi, nebo agresory, popř. s celou skupinou), tak principy, na kterých jsou založeny. Obecně ovšem platí, podobně jako u většiny nemocí, že je lépe šikaně předcházet (dokud ještě nenastala), než ji následovně odstraňovat. Jelikož však šikanu najdeme v každé škole, nevystačíme pouze s prevencí. „Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly“ (Říčan, 1995, s. 71).

4.1 Prevence

Je třeba zmínit, že z části se šikanování vyskytuje u dětí a mládeže jako přechodný jev. Přesto je na místě velká ostražitost ze strany vychovatele (učitelé, rodiče, trenér), aby se z těchto „nevinných hrátek“ v budoucnosti nevyvinulo sociálně patologické chování.

Samozřejmou součástí preventivních opatření je informování žáků o linkách důvěry, včetně sdělení kontaktních adres a telefonních čísel, na která se mohou v případě potřeby obrátit.

Prevencí chápeme jako zavádění opatření vedoucích k zamezení výskytu nějakého jevu, v tomto případě šikany. Základní dělení prevenčních prostředků:

1. Primární prevence se uplatňuje v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně,

preventivních aktivitách ve školách (pěstování zdravého sebevědomí, samostatnosti, metoda nácviku k překonání únavy, nepohodlí, výchova k nebojácnosti, otužilosti a tělesné zdatnosti). Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity jako např. celoškolské setkání školní parlament, třídní samosprávy či správy. Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity.

2. Sekundární prevence se uplatňuje v situacích, kdy k šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Řadíme sem včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogické opatření (ochrana oběti, před dalším násilím, rozhovor s rodiči obětí, jednání s rodiči agresorů, komunikace s ostatními rodiči, jednání s kolektivem třídy), včetně výchovné práce s agresory (postihy, monitorování, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivity v provokující situaci, výcvik sociálních dovedností, zaměstnání vhodnou činností).

V současné době prakticky neexistuje terciární prevence v oblasti šikanování. Do budoucna je však nutné o ní začít uvažovat především na ní pracovat. Jedná se o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou je však možnost nebezpečného iniciátora brutální a kriminální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péčí však vyžadují oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy (Bendl, 2003, s. 67).

Pöthe doporučuje za spolupráce rodičů dovézt děti k přijetí a dodržování několika pravidel:

- „1. Svěř se dospělému, kterému důvěřuješ, pamatuj: svěřit se nikdy neznamena udávat nebo „bonzovat“.
2. Pokud takového dospělého nemáš, hledej, určitě ho najdeš.
3. Řekni si, že si nezasloužíš, aby ti kdokoliv ubližoval.
4. Získej na svou stranu kamarády a postavte se proti šikaně.
5. Je nebezpečné být osamocen, zdržuj se proto ve skupince nebo v dohledu vrstevníků a dospělých.
6. Vyhybej se místům, kde se šikana děje.
7. Snaž se násilníka nevsímat.

8. I když je to těžké, snaž se nedat před násilníkem najevo svůj vztek nebo rozčilení.
9. Chovej se sebevědomě, nacvičuj sebejistotu chůzi, před zrcadlem procvičuj výkřiky „ne“, „nech mě“ nebo smělý pohled do očí násilníka.
10. Pokud se ocitneš v nebezpečí, co nejrychleji zmiz, i za cenu toho, že přijdeš o nějakou věc.
11. Dříve než se rozhodneš pro boj, promluv si s dospělým.

Na závěr zásada, kterou bychom dětem měli vštěpovat neustále:

Pokud se v něčem odlišuješ od jiných dětí, nemáš se za co stydět, buď na to hrdý/á, být osobností je dobrá věc“ (Pöthe ,1999, s. 87).

Učitelé ač nevědomky a v dobré víře, se často dopouštějí při kontaktu se šikanou hrubých chyb. Uvedeme některé zásadní chyby, kterých by se učitelé měli vyvarovat:

- Nebrání šikany na vědomí („nežaluj“).
- Podceňování závažnosti následků šikany (pro oběť, agresora, kolektiv).
- Přenesení odpovědnosti na oběť („nemáš provokovat“).
- Konfrontace s agresorem bez dostatku přesných a ověřených informací.
- Přímá konfrontace agresora a oběti (někdy dokonce před třídou).
- Odsouzení šikanujícího, nikoli jeho chování.
- Ustoupení agresorovi na úkor oběti nebo celé skupiny. (Pöthe, 1999)

Vyvarování se výše uvedených a podobných přehmatů je důležitou podmínkou, významným předpokladem úspěšné práce v boji proti šikaně.

Dodržování určitých zásad a postupů při vyšetřování a následném řešení šikany, a tím vlastně informace o vyvarování se procedurálních „hrubek“ obsahuje „Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování“.

Čím větší budou mít učitelé u žáků, popř. rodičů autoritu, tím účinnější budou v jejich rukou i prostředky a metody prevence a řešení šikanování ve škole, předpokladem je, že tuto autoritu budou využívat v boji proti šikanování.

Pokud nemají žáci před učitelem respekt a k učiteli úctu, lze s úspěchem předpokládat, že nebudou ani příliš respektovat jim navrhovaná a v praxi uplatňovaná opatření proti šikaně.

Za velmi vhodně a užitečně lze rovněž považovat znalost zásad účinné prevence (tzv. Schéma prevence školní šikany), o kterém píše Kolář:

1. pedagogická komunita posilující imunitu školních skupin a celých škol
2. specifický program proti šikanování jako součást školní komunity (odhalení a léčba symptomů šikany)
3. odborné služby resortu školství zahrnující využití pedagogicko-psychologických poraden, středisek výchovné péče, sociálně-psychologických center a diagnostických ústavů
4. spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí a šikanování
5. pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování
6. kontroly Českou školní inspekcí, ministerstvem školství a krajským úřadem
7. monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi (Občanské sdružení proti šikanování, Amnesty International ad.) (Kolář, 2001)

Školy, které fungují jako demokratická společenství, poskytují nejlepší ochranu proti onemocnění šikanováním. Přirozené součásti komunity- celoškolské setkání, školní parlament, třídní spolusprávy, rada školy apod. - jsou samy o sobě účinnými prostředky primární prevence.

Kolář označuje třídní komunitu jako metody vyššího řádu, se kterou jsou dobré zkušenosti při celkové léčbě a prevenci šikanování.

Ve smyslu cíle, k němuž směřujeme, považujeme třídní komunitu za nejvyšší formu skupinové existence nebo také za synonymum skupinového zdraví. Projevy zdraví spatřujeme zejména:

- Ve vytvoření bezpečných a kamarádkých vztahů.
- V překonání osobních individualistických rozdílů v lásce a tvořivosti.
- Ve vědomí sebe jako živého organismu, sebereflexi svého zdravotního stavu a schopnosti nastartovat sebeúdravné mechanismy. (Kolář, 2001)

Stručně lze tedy třídní komunitu charakterizovat jako demokratickou formu organizace života ve třídě. Všichni členové mají významný vliv na dění ve třídě.

Principy komunity a komunitní setkávání:

- Aktivní podíl žáků na plnění cílů: žáci se při naplňování principů stávají aktivními účastníky změny ve vztazích mezi sebou. Mají svoji spolusprávu, která má svoje pravidla a povinnosti.
- Vytvoření oboustranné komunikace na všech úrovních: snažíme se probudit komunikaci všech se všemi. Žáky podněcujeme k vyjadřování jejich názorů, ale i pocitů týkajících se problémů šikanování a vůbec dění v komunitě. Důraz klademe na to, aby komunikace byla rovnoprávná a směřovala k lepšímu porozumění, usmíření a ke zlepšení vztahů.
- Zvýšení rovnoprávnosti v rozhodování místo tradičního rozhodování shora bez zdůvodnění: základním trendem v řízení komunity je snaha, aby problémy a úkoly byly řešeny společně, neboť účinnější je dosažení dohody všech, nebo alespoň většiny, než autoritativní prosazování příkazu proti odporu většiny.
- Zodpovědnost ke komunitě: se projevuje plněním pravidel, na kterých se členové skupiny dohodli. Žáci pracují pro obecné blaho třídy, nejen pro osobní obohacení.
- Prožitkové učení: žáci nepřebírají hotové vědomosti, ale prožívají různé situace a provádějí úkoly. Prostředkem učení jsou pozitivní projevy i konflikty a jevy negativní, pokud jsou konstruktivně řešeny.
- Pravidla komunity: pravidla komunity vycházejí z principů komunity, je však nutné je dotvořit podle potřeb konkrétních členů skupiny.
- Morálka lásky: komunitní pravidla mohou fungovat demokraticky pouze tehdy, jestliže jsou naroubována na pevný morální základ. Chybí-li ve třídě láska a soucit, je provozování demokratických technik prázdným mechanismem.
- Program třídní komunity: program se zabývá událostmi, otázkami a problémy každodenního života.
- Nebezpečí předčasné „smrti“ komunity. (Kolář, 2001)

Příčin tohoto neúspěchu může být celá řada:

- Personál sám bytostně komunitní ideu nepřijal a dodržování komunitních principů a pravidel vyžaduje nanejvýš od žáků, nikoliv však od sebe (nerovnoprávnost v dodržování principů a pravidel).
- Dvojice vedoucích, případně pedagogové mající třídu na starost nereflektují a nekorigují svou zhoubnou rivalitu
- Virtuózní „technice“ komunitní práce chybí pevný morální základ. (Kolář, 2001)

4.2 Intervenční programy

Programy boje se šikanou jsou velmi účinné především na základních školách, kde program dělí aktivity do tří skupin: 1. pro šikanující a oběti, 2. pro žáky obecně, 3. pro pedagogy, nepedagogické zaměstnance a rodiče. Obsahem programu a jeho konkrétního postupu jsou tištěné příručky, video, vypracování školního kodexu proti šikaně, zavedení aktivních vzdělávacích činností pro žáky se zaměřením na rozvoj postojů a dovedností nutných ke zvládnutí šikany, dále výchovně společenský přístup, jehož pomocí by měli šikanující pochopit důsledky svého chování, citová podpora obětí a nabídka poradenských služeb. Studie odhalila řadu aspektů, v nichž se intervenční program podařil, ale prozradila, jak rozličně mohou různé aspekty programu účinkovat v různých školách. Je jasné, že každá škola musí „ušít“ intervenční strategie podle svých konkrétních potřeb a podmínek. Škola se musí za prvé zaměřit na potlačování asociálního chování, za druhé působit na zkvalitnění chování společenského. V prvním případě se žákům vysvětlí škody, které svým asociálním chováním působí, druhým případem je míněna podpora žáků při vytváření pozitivních společenských vztahů, uznávání práv ostatních žáků a zdůraznění potřeby, důvěry a spolupráce (Bendl, 2003, s. 37).

Základní intervenční program ZIP

Pro orientaci v diagnostice skupiny se dostáváme k vlastnímu základnímu intervenčnímu programu. Jeho léčebná účinnost byla ověřena na velkém počtu nemocných skupin.

Program je nabídkou pro široký okruh odborníků, kteří pracují se školními skupinami. Jsou to třídní učitelé, výchovní poradci, vychovatelé, specialisté z pedagogicko-psychologických poraden, speciálně pedagogických center, středisek výchovné péče apod. Nicméně ten, kdo chce být spolehlivým a povoláním terapeutem skupiny, musí absolvovat nějakou formu zážitkového výcviku ve skupinové práci a dále výcvikový seminář zaměřený na ZIP.

Za ideální variantu do budoucnosti lze považovat zajištění sociálně psychologického výcviku, jehož součástí bude speciální metodika ZIP.

Základní intervenční program ZIP je určen pro celkovou léčbu skupin s počátečním stadiem šikanování. Jeho léčebná síla aby měla zvládnout až nejobtížnější případy počátečního (třetího) stadia. Lze tedy jeho strukturu v zásadě úspěšně použít i pro terapii nižších stadií. V tomto smyslu je program univerzální.

Program musíme přizpůsobit vzhledem ke stadiím onemocnění, věku, typu školy, závažnosti agrese, možnostem času, prostředí, technických prostředků a samotného terapeuta.

V časové tísní můžeme samozřejmě program u prvního a druhého stadia zkrátit a některé prvky vypustit. Zredukování programu je na místě i tehdy, když nechceme se třídou komunitně pracovat.

Cílem ZIP je zastavení sebedestrukce a nastartování sebeúzdavného procesu skupinového organismu. Úsilí je napřeno na vnitřní proměnu vztahů ve třídě a posílení imunity proti případnému opakování šikanování. Signálem úspěšnosti těchto snah bývá prožití zážitků „my“, který může ve výjimečných případech nabýt až fenoménu setkání. U dětí i dospělého se objeví chvíle vzájemnosti, radosti a prožitků společenství jako celku, v němž všichni patří k sobě a mají zde své důležité místo.

Nejúčinnější cesta ke zvládnutí uvedeného cíle je komunitní model práce. Z tohoto důvodu byly do programu zařazeny jeho významné součásti. Především je to třídní setkávání jednou týdně, zaměřené na práci skupinovou dynamikou, základní komunitní pravidla, specifická pravidla – třídní charta proti šikanování – a spoluspráva.

První podmínkou, aby ZIP fungoval je domluvení pravidelných setkání třídy, kde je časový prostor věnován výhradně intenzivní léčbě vztahů (scházení se a hovoření o problémech, které nám dělají starosti) čili práci se skupinovou dynamikou.

Při hodinách děti na začátku setkání utvoří kruh, aby všichni členové na sebe viděli, aby se všichni žáci setkali tváří v tvář, při zahájení mluvíme co nejméně, stručně seznámíme děti s programem a zahrajeme s nimi nějakou hru pro rozehrání, která je velmi důležitá zejména pro nácvik nových forem chování. Významnou součástí programu jsou tzv. téma dne, která se budou vztahovat k hlavnímu problému třídy, ke konci hodiny dáme žákům prostor k jejich vlastnímu vyjádření, kdy je podmínkou slušná forma sdělení.

Musíme vycházet z toho, že účinnější je dosáhnoutí dohody – konsenzu všech, nebo alespoň většiny, což dosáhneme nikoli prosazováním příkazu proti odporu většiny, ale demokratickým způsobem vedení setkání. Je nutné zavést komunitní pravidla, které podporují pozitivní komunikaci a spolupráci (včasný příchod, aktivní účast, otevřenost a upřímnost, pravdomluvnost, ukázněnost, závaznost komunitního rozhodnutí).

ZIP má čtyři etapy, přičemž každá z nich má svůj význam:

1. diagnostika
2. navození podpůrné atmosféry a motivování dětí ke spolupráci
3. pomoc a intervence
4. zhodnocení situace

Někdy je ale výhodnější začít navozením podpůrné atmosféry a motivovat děti ke spolupráci, jde v ní o navození pozitivního kontaktu mezi dětmi a terapeutem a o probuzení zvědavosti. Snahou je, aby byl program zábavný, zajímavý a bezpečný. Jsou zde využívány zejména hry sloužící k rozehrání a seznámení. Tento začátek léčby má řadu výhod, působí přirozeně.

„ZIP zahrnuje pět setkání, tento počet však není striktně dán, může být snížen nebo naopak rozšířen. Při vytváření konkrétního programu musíme brát v potaz stadia vnitřního vývoje šikanování, závažnost agrese vůči obětem, věk žáků, typ školy, prostředí, čas, technické možnosti, zvláštnosti skupiny a její aktuální stav a možnosti průvodce programem. Také musíme být při vytváření a realizaci programu citliví ke zvláštnostem skupiny, například zohlednění třídy pouze dívčí nebo chlapecké, popřípadě smíšené. Měli bychom mít rovněž na zřeteli, zda jde o malou, nebo početnou skupinu apod. Dále musíme vědět, že naše konečná volba technik, její konkrétní podoba, je závislá na aktuálním citovém rozpoložení skupiny“ (Kolář, 2001, str.97-100).

4.3 Rozhovor s metodikem školní prevence

Rozhovor jsem vedla s metodikem školní prevence Mgr. Michaelou Dohnálkovou na gymnáziu, kde sama učím. Před samotným rozhovorem jsem si připravila několik otázek. Rozhovor jsem rozdělila na čtyři části. V první vyplnil metodik informace o sobě, v druhé

části jsem se ptala na školní poradenské pracoviště a nejčastější problémy, které ve ŠVP řeší. Třetí část se věnuje MPP a konkrétním formám minimální prevence, poslední čtvrtá část je doplňující a ptala jsem se v ní na otázky, které mě napadly během rozhovoru.

Seznam otázek je v Příloze č.1.

Metodičce prevence je 28 let, ve školství pracuje třetím rokem. Metodikem školní prevence je druhým rokem. Na plný úvazek učí český jazyk a literaturu a dějepis. Za funkci preventisty pobírá finanční ohodnocení.

V ŠPP na této škole pracuje školní metodik prevence, výchovný poradce a ředitel školy. Spolupráci mezi členy ŠPP hodnotí metodik velmi kladně. Nejčastější problém, který ŠPP řeší, je závislost studentů na počítači-na sociálních sítích a počítačových hrách. Problémové situace a rizikové chování řeší metodik sám, popřípadě se snaží řešení najít v odborné literatuře či konzultovat s výchovnou poradkyní. Hlavní úskalí své práce vidí v nedostatku času.

Metodik školní prevence Mgr. Michaela Dohnálková vytváří minimální primární prevenci sama s podporou vedením školy. Manuál pro tvorbu MPP od Skácelové zná, ale přímo se podle něj neřídí. MPP převzala od kolegy, který ho vypracoval na základě paragrafů o prevenci ve školství a na základě zkušeností s daným typem školy. Aktivitu uvedené v manuálu se jí daří plnit zhruba na 70%. Občas se stává, že naplánované aktivity ustupují programům, které jsou důležitější nebo pro žáky aktuálnější. Používá připravené programy jako inspiraci a na jejich základě vypracovává program přímo upravený pro jejich školu. Gymnázium spolupracuje s několika neziskovými organizacemi, např.: STŘED, o.s., Klub Zámek- centrum prevence Třebíč, Magdaléna, o.p.s.- prevence a léčba drogových závislostí. Se všemi těmito organizacemi mají dobré zkušenosti. Zpětnou vazbu od žáků škola získává prostřednictvím dotazníků, diskuzí a samostatných prací. Mgr. Dohnálková si myslí, že většinu aktivit žáci hodnotí jako zajímavé a pozitivní. Ona sama nevidí nějaký velký rozdíl v realizaci primární prevence v současnosti a před zavedením ŠVP. Podle ní nezáleží na plánech a programech, podle kterých se učí, ale na tom, jak se k prevenci postaví jednotliví pedagogové a sám metodik. Metodik se snaží primární prevenci zakomponovat do všech předmětů v rámci běžných vyučovacích hodin. Ale hlavně se tak děje v hodinách Občanské

výchovy a později Základů společenských věd. Své rezervy vidí v nedostatku svého času a ve finančním ohodnocení této funkce.

V závěru rozhovoru jsem Mgr. Dohnálkové položila doplňující otázky. Zeptala jsem se, jestli si myslí, že je její ŠPP rodiči a žáky dostatečně využíváno a na jaké rizikové chování se rodiče nejčastěji ptají. Dotazy od žáků i od rodičů na škole nejčastěji směřují k častému trávení času žáků na počítači. Metodik má pocit, že ŠPP je žáky i rodiči využíváno málo: „Hodně je využívána výchovná poradkyně, je to taky spíš nárazově, ohledně volby vysoké školy a podobně. Máme na internetových stránkách odkaz, kam mohou psát anonymně dotazy. Moc jich zatím nepřišlo, je to tam od loňského roku, překvapilo nás to, protože ačkoli tam mohou dotaz poslat anonymně, tak těch dotazů nemají moc. Rodiče zatím žádný dotaz za tu dobu neměli. Konzultační hodiny mám, ale i ty jsou rodiči, řekla bych, málo využívány. Celkově ten zájem moc není od rodičů ani žáků. Myslela jsem si, že bude větší. Ti rodiče, co by se třeba zeptali, tak ten problém u dětí nevidí, takže se o to nemají důvod zajímat a ti ostatní to řeší, až se něco stane, takže už vlastně nejde o primární prevenci.“

Závěr

Šikana je celospolečenský problém, o kterém se začíná mluvit. Prostor pro šikanu mezi mládeží se vytváří všude tam, kde se děti a mladí lidé zdržují a scházejí. Je to zejména ve školách, ale může to být i v jiném prostředí. Motivem šikanování nemusí být vždy touha ubližovat, ale může to být i touha po moci, obdivu a respektu. Většinou pak záleží na okolnostech, do jakých rozměrů se tento problém vyvine a kam až je schopen agresor nebo agresoři zajít.

Popsala jsem, jak a čím se vyznačují hlavní aktéři šikany, agresoři a jejich oběti, které tak můžeme snadno vyzpozorovat a zabránit vznikající šikaně popřípadě pomoci oběti, vyvodit důsledky tak, aby nebylo ublíženo ani jednomu z účastníků. Práce obsahuje metody, které umožní šikanu nejprve odhalit, poznat její formy, znát její aktéry a odhalovat její příčiny. Zabývám se ve své práci postupem vyšetřování a účinnou pomocí proti šikaně, jak jí předcházet a řešit ji. I když mnoho učitelů a studentů učitelství v praxi má dojem, že stačí dívat se kolem sebe a šikanu nemohou přehlédnout, už samotné odhalení šikanování mezi žáky, není vůbec jednoduché.

Domnívám se, že velmi důležitá je medializace tohoto problému, která by měla být ještě mnohem rozsáhlejší než je dosud. Nestačí zviditelňovat pouze otřesné případy šikany. Média, ve spolupráci s odborníky, by se měla snažit zajímavou formou seznámit veřejnost s tímto problémem, s možností obrany, s organizacemi, které jsou schopny obětem pomoci. Mezi tyto organizace patří např. Sdružení linka bezpečí, Společenství proti šikaně, Barevný svět dětí. Mělo by být neustále prezentováno nebezpečí tohoto závadového jednání i pro společnost, protože ti, co dnes šikanují, mohou v budoucnosti páchat násilnou trestnou činnost. Děťští a dospívající agresoři se totiž často stávají členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní.

K určitému zlepšení situace už dochází. Například již 6 let funguje v České republice projekt s názvem Minimalizace šikany, jehož cílem je snaha zamezit narůstajícímu šikanování ve školách a vyškolit odborně vzdělané pedagogy, kteří se budou dobře orientovat v této problematice a aplikovat veškeré získané poznatky ve škole, kde působí. Další programy zabývající se prevencí šikany je projekt CHIPS či projekt Řešení vrstevnických vztahů.

Protože nejúčinnějším bojem proti šikaně je prevence, bylo by určitě velmi účinné, kdyby Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy společně s některými neziskovými organizacemi, zabývající se tímto problémem, připravily více speciálních projektů. Ty by se cíleně zaměřovaly také na děti předškolního věku v mateřských školách a na děti z prvního stupně základních škol. Už malé děti by si měly uvědomovat škodlivost tohoto jednání a případného následného postihu a trestu. Myslím si, že by bylo vhodné zavést problematiku šikany do učebních osnov, a to už od první třídy, aby při prvním projevu tohoto chování děti věděly, jak mají postupovat a na koho se mohou obrátit, aby si byly jisté, že jim bude poskytnuta pomoc a že agresor bude potrestán.

Tato bakalářská práce by mohla posloužit na jako studijní materiál pro hodiny Občanské nauky, kde se probírá tato problematika. Ve svých hodinách jsem již využila poznatků, načerpaných při studiu literatury a z přednášek na vysoké škole, k mé bakalářské práci. Se studenty jsme se bavili o šikaně, kdo je aktérem, v čem je šikana špatná, jak může ovlivnit je samé, zda znají někoho, kdo byl šikanován, jak by se měli zachovat, komu se mohou svěřit apod. Musím podotknout, že žáci byli velmi aktivní a projevíli o toto téma velký zájem.

Resumé

Tato práce pojednává o projevech šikany ve škole a o možných řešeních proti ní. V první kapitole je uvedena obecná část, která vysvětluje význam slova šikana, různá pojetí toho patologického jednání. Dále je zde popsána podstata, rysy, vývoj a různé druhy šikany.

Druhá kapitola se zabývá aktéry šikany. Popisuje vlastnosti a chování nejen agresora, ale i oběti.

Ve třetí kapitole je zmíněn průběh šikany a její příčiny. Tato kapitola se snaží utvořit pohled na následky. Dále je zde uvedeno několik rad na rozpoznání probíhající šikany. A samozřejmě také uvádí několik postupů, jak šikanu vyšetřit.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na prevenci a různé intervenční programy, které školy mohou využívat. Na škole, kde učím, jsem uskutečnila rozhovor s metodikem prevence, který mi popsal náplň této práce.

Anotace

Bakalářská práce popisuje šikanu, která se objevuje ve školství mezi dětmi. Je rozdělena do čtyř kapitol, kde definuje pojem šikana, popisuje její podstatu a vývoj, charakterizuje hlavní aktéry a způsoby vyšetřování šikany. Na konci jsou zmíněny programy a organizace, které mohou pomoci v boji proti šikaně. Provedla jsem i rozhovor s metodikem školní prevence na Gymnáziu Moravské Budějovice.

Klíčová slova

Šikana, podstata a rysy šikany, druhy šikany, agresor, oběť, příčiny šikany, vyšetřování šikany, preventivní program, intervenční program

Annotation

The Bachelor thesis defines bullying that appears at school among pupils. It is divided into four chapters, where it defines term bullying, describes its principle and progress, characterizes main actors and the ways of investigation of bullying. There are mentioned programmes and organizations that can help in a fight against bullying. I did an interview with a school-based prevention methodist at Grammar school in Moravské Budějovice.

Keywords

Bullying, the principles and characteristics of bullying, types of bullying, aggressor, victim, reasons of bullying, investigation of bullying, prevention programmes, intervention programmes

Seznam použité literatury a informačních zdrojů

Legislativní dokumenty

1) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (č.j. 24 246/2008-6)

Literatura

2) Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole, vyd. Praha: ISV TIRA, 2003, 198 s., ISBN 808664208-9.

3) Elliottová, M.: Jak ochránit své dítě, 1 vyd., Praha: Portál, 1995, 173 s., ISBN 80-7178-034-0.

4) Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc, 1.vyd. Praha : Portál, 1997, 127 s., ISBN 80-7178-513-X.

5) Kolář, M.: Bolest šikanování, 2. vyd., Praha: Portál, 2005, 256 s., ISBN 80-7367-014-3.

6) Koťa, J., Jedlička, R., Aktuální problémy výchovy: Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, Praha: Karolinum - nakladatelství UK, 1998; 169 s., ISBN 80-382-233-97

7) Martin, M.: Jak řešit problémy se školou, 1. vyd., Praha: Portál, 1997, 322 s., ISBN 80-7178-125-8

8) Martínek, Z.: Agresivita a kriminalita školní mládeže, 1. vyd., Grada, 2009, 152 s., ISBN 978-80-247-2310-5

9) Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, 2., rozš. vyd. Praha: G plus G, 1999, 55 s., ISBN 80-86103-21-8

10) Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, 1. vyd., Praha: Portál, 1995, 95 s., ISBN 80-7178-049-9.

11) Vágnerová, K.: Minimalizace šikany- praktické rady pro rodiče, Praha: Portál, 2009, 152 s., ISBN 978-80-7367-611-7.

12) Všeobecná encyklopedie Diderot – 7. díl, Praha: Diderot, 1999, ISBN 80-902555-9-0

Odborná periodika

13) Spektrum psychoterapie, Příhoda, P. Systematická psychotraumatizace ve skupině, s. 4-14. 1989, roč. 4., čís. 3.

Internetové zdroje

14) <http://www.linkabezpeci.cz>

15) <http://www.barevnysvetdeti.cz>

16) <http://zschrastice.cz/aktualityzs/projekt-rvv>

17) <http://www.nidm.cz/projekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot>

18) <http://www.poradenskecentrum.cz/metodicke-pokyny-legislativa.php>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Rozhovor s metodikem školní prevence

Příloha č. 1 – Rozhovor s metodikem školní prevence

Seznam otázek:

Otázky k první části rozhovoru:

- 1. Kolik je vám let?*
- 2. Jak dlouho pracujete ve školství?*
- 3. Jak dlouho jste metodikem prevence?*
- 4. Pokud učíte, tak jaký předmět?*
- 5. O kolik máte zkrácený úvazek?*
- 6. Pobíráte za funkci školního metodika prevence nějaké finanční ohodnocení?*

Otázky z druhé části rozhovoru:

- 1. Kdo tvoří vaše školní poradenské pracoviště?*
- 2. Jak hodnotíte vaši spolupráci?*
- 3. Jaké rizikové chování nejčastěji řešíte?*
- 4. Kdo a co vám pomáhá při řešení rizikového chování?*
- 5. V čem byste potřebovali pomoc?*

Třetí část – otázky zaměřené na minimální primární prevenci a konkrétní realizaci primární prevence:

- 1. Kdo MPP vytváří?*
- 2. Sestavujete MPP podle Manuálu pro tvorbu MPP (Skácelová)?*
- 3. Z kolika procent se vám daří uskutečnit aktivity uvedené v MPP?*
- 4. Využíváte nějaké připravené programy primární prevence?*
- 5. Zvete si neziskové organizace a sdružení, které programy primární prevence školám nabízí – jaké?*
- 6. S kým máte navázanou dobrou spolupráci?*
- 7. Jaká je zpětná vazba na uskutečněné programy od žáků, kteří se jich zúčastňují?*
- 8. Vnímáte nějaký rozdíl v realizaci primární prevence v současnosti a před zavedením RVP a ŠVP – jaký?*
- 9. V kterých předmětech využíváte prostoru nabízeného ŠVP pro primární prevenci?*
- 10. V čem se vám daří a v čem naopak vidíte rezervu?*

Doplňující otázky

- 1. Domníváte se, že je ŠPP žáky a rodiči dostatečně využíváno?*
- 2. Pokud se žáci a rodiče ptají, tak na co nejčastěji?*